

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα)

της 23ης Ιανουαρίου 2019*

«Προδικαστική παραπομπή – Κρατικές ενισχύσεις – Υφιστάμενες ενισχύσεις και νέες ενισχύσεις – Χαρακτηρισμός – Κανονισμός (ΕΚ) 659/1999 – Άρθρο 1, στοιχείο β', σημεία ιν και ν – Αρχές της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης – Δυνατότητα εφαρμογής – Επιδοτήσεις που χορηγήθηκαν πριν από την ελευθέρωση αγοράς αρχικά κλειστής στον ανταγωνισμό – Αγωγή αποζημίωσης κατά του κράτους μέλους την οποία άσκησε ανταγωνιστής της δικαιούχου εταιρίας»

Στην υπόθεση C-387/17,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής απόφασεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Ιταλία) με απόφαση της 10ης Απριλίου 2017, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 28 Ιουνίου 2017, στο πλαίσιο της δίκης

Presidenza del Consiglio dei Ministri

κατά

Fallimento Traghetti del Mediterraneo SpA,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πρώτο τμήμα),

συγκείμενο από τους R. Silva de Lapuerta, Αντιπρόεδρο του Δικαστηρίου, προεδρεύουσα του πρώτου τμήματος, A. Arabadjiev (εισηγητή), E. Regan, C. G. Fernlund και S. Rodin, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: N. Wahl

γραμματέας: R. Schiano, διοικητικός υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 7ης Ιουνίου 2018,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Fallimento Traghetti del Mediterraneo SpA, εκπροσωπούμενη από τους M. Contaldi, P. Canepa, V. Roppo και S. Sardano, avvocati,
- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από τον G. De Bellis, avvocato dello Stato,
- η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την J. Bousin, καθώς και από τους P. Dodeller, D. Colas και R. Coesme,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον P. Stancanelli και την D. Recchia,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 1, στοιχείο β', σημεία iv και v, του κανονισμού (ΕΚ) 659/1999 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1999, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου [108 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 1999, L 83, σ. 1), του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ (εν συνεχεία, κατόπιν τροποποίησης, άρθρου 88, παράγραφος 3, ΕΚ, νυν άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ), καθώς και των αρχών της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαδικασίας μεταξύ της Presidenza del Consiglio dei Ministri (Προεδρία του Υπουργικού Συμβουλίου, Ιταλία) και της Fallimento Traghetti del Mediterraneo SpA (στο εξής: FTDM) με αντικείμενο αγωγή με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που η εταιρία αυτή φέρεται να υπέστη εξαιτίας της χορηγήσεως, στη διάρκεια των ετών 1976 έως 1980, επιδοτήσεων στην Tirrenia di Navigazione SpA (στο εξής: Tirrenia), επιχείρηση ανταγωνιστική της FTDM.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Το άρθρο 1 του κανονισμού 659/1999, με τίτλο «Ορισμοί», προέβλεπε τα εξής:

«Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, νοούνται ως:

[...]

β) “υφιστάμενη ενίσχυση”:

[...]

- iv) κάθε ενίσχυση που θεωρείται ότι είναι υφιστάμενη ενίσχυση σύμφωνα με το άρθρο 15·
- v) κάθε ενίσχυση που θεωρείται ως υφιστάμενη ενίσχυση εφόσον μπορεί να αποδειχθεί ότι όταν τέθηκε σε ισχύ δεν αποτελούσε ενίσχυση, αλλά στη συνέχεια έγινε ενίσχυση λόγω της εξέλιξης της κοινής αγοράς και χωρίς να μεταβληθεί από το κράτος μέλος. Όταν ορισμένα μέτρα μετατρέπονται σε ενισχύσεις λόγω της ελευθέρωσης μιας δραστηριότητας από την κοινοτική νομοθεσία, τα μέτρα αυτά δεν θεωρούνται ως υφιστάμενη ενίσχυση μετά την ταχθείσα ημερομηνία ελευθέρωσης·

[...]».

- 4 Το άρθρο 15 του εν λόγω κανονισμού, με τίτλο «Παραγραφή», προέβλεπε τα εξής:

«1. Οι εξουσίες της Επιτροπής για ανάκτηση της ενίσχυσης υπόκεινται σε δεκαετή προθεσμία παραγραφής.

2. Η προθεσμία αυτή αρχίζει να προσμετράται από την ημέρα κατά την οποία η παράνομη ενίσχυση χορηγείται στο δικαιούχο είτε ως ατομική ενίσχυση είτε ως ενίσχυση βάσει ενός καθεστώτος ενισχύσεων. Κάθε ενέργεια της Επιτροπής ή κράτους μέλους που ενεργεί κατόπιν αίτησης της Επιτροπής, σε σχέση με την παράνομη ενίσχυση, διακόπτει την περίοδο παραγραφής. Έπειτα από κάθε διακοπή, η προθεσμία αρχίζει να προσμετράται από την αρχή. Η προθεσμία παραγραφής αναστέλλεται για όσο διάστημα η απόφαση της Επιτροπής αποτελεί αντικείμενο διαδικασίας εκκρεμούσης ενώπιον του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

3. Κάθε ενίσχυση της οποίας η περίοδος παραγραφής έχει εκπνεύσει, θεωρείται ως υφιστάμενη ενίσχυση.»

Το ιταλικό δίκαιο

5 Οι επίμαχες στην κύρια δίκη επιδοτήσεις χορηγήθηκαν στην Tirrenia, ναυτιλιακή επιχείρηση ανταγωνίστρια της FTDM, δυνάμει του legge n. 684 – Ristrutturazione dei servizi marittimi di preminente interesse nazionale (νόμου 684 περί αναδιαρθρώσεως των υπέρτερου εθνικού συμφέροντος υπηρεσιών θαλάσσιας μεταφοράς), της 20ής Δεκεμβρίου 1974 (GURI αριθ. 336, της 24ης Δεκεμβρίου 1974, στο εξής: νόμος 684).

6 Το άρθρο 7 του νόμου 684 προβλέπει τα εξής:

«Ο Υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας δύναται να χορηγεί επιδοτήσεις για την παροχή των υπηρεσιών του προηγούμενου άρθρου μέσω της συνάψεως ετήσιων ad hoc συμβάσεων, κατόπιν διαβουλεύσεως με τους Υπουργούς Οικονομικών και Συμμετοχών του Δημοσίου.

Οι επιδοτήσεις του προηγούμενου εδαφίου πρέπει να διασφαλίζουν επί τριετία τη διαχείριση των υπηρεσιών υπό συνθήκες οικονομικής ισορροπίας. Το ύψος τους καθορίζεται εκ των προτέρων βάσει των καθαρών εσόδων, της αποσβέσεως των επενδύσεων, των εξόδων χρήσεως, καθώς και των διαχειριστικών εξόδων και των χρηματοπιστωτικών επιβαρύνσεων.

[...]»

7 Το άρθρο 8 του νόμου 684 ορίζει τα εξής:

«Οι κατά το άρθρο 1, στοιχείο c, υπηρεσίες συνδέσεως με τις μεγαλύτερες και μικρότερες νήσους καθώς και οι ενδεχόμενες τεχνικώς και οικονομικώς αναγκαίες παρατάσεις πρέπει να διασφαλίζουν την τήρηση των απαιτήσεων που συνδέονται με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των οικείων περιοχών και ιδίως του Mezzogiorno.

Ο Υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας δύναται, στο πλαίσιο αυτό, να χορηγεί επιδοτήσεις για την παροχή των εν λόγω υπηρεσιών μέσω συνάψεως ad hoc συμβάσεων, εικοσαετούς διάρκειας, κατόπιν διαβουλεύσεως με τους Υπουργούς Οικονομικών και Συμμετοχών του Δημοσίου.»

8 Το άρθρο 9 του νόμου 684 ορίζει τα εξής:

«Η κατά το προηγούμενο άρθρο σύμβαση πρέπει να αναφέρει:

- 1) τον κατάλογο των συνδέσεων που πρέπει να διασφαλιστούν·
- 2) τη συχνότητα κάθε συνδέσεως·
- 3) τα είδη των πλοίων που πρέπει να χρησιμοποιηθούν για κάθε σύνδεση·

4) την επιδότηση η οποία πρέπει να καθορίζεται βάσει των καθαρών εσόδων, της αποσβέσεως των επενδύσεων, των εξόδων χρήσεως, καθώς και των διαχειριστικών εξόδων και των χρηματοπιστωτικών επιβαρύνσεων.

Η καταβλητέα ανά έτος επιδότηση αναπροσαρμόζεται πριν από τις 30 Ιουνίου κάθε έτους αν, κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους, επήλθε τροποποίηση τουλάχιστον μιας από τις περιλαμβανόμενες στη σύμβαση οικονομικές παραμέτρους, υπερβαίνουσα το ένα εικοστό της αξίας που ελήφθη υπόψη για την ίδια θέση κατά τον προσδιορισμό της προηγούμενης επιδοτήσεως.»

9 Το άρθρο 18 του νόμου 684 ορίζει τα εξής:

«Η οικονομική επιβάρυνση που απορρέει από την εφαρμογή του παρόντος νόμου καλύπτεται, μέχρι του ποσού των 93 δισεκατομμυρίων λιρών, από τα κονδύλια που έχουν εγγραφεί στο κεφάλαιο 3061 της κατά πρόβλεψη εκτιμήσεως καταστάσεως δαπανών του Υπουργείου Εμπορικής Ναυτιλίας για το οικονομικό έτος 1975 και από τα κονδύλια που θα εγγραφούν στα αντίστοιχα κεφάλαια για τις επόμενες οικονομικές χρήσεις.»

10 Το άρθρο 19 του νόμου 684 προβλέπει τα εξής:

«Μέχρι την ημερομηνία εγκρίσεως των συμβάσεων τις οποίες προβλέπει ο παρών νόμος, ο Υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας, με τη σύμφωνη γνώμη του Υπουργού Οικονομίας, καταβάλλει, μετά το πέρας του οικείου μήνα, τμηματικές μηνιαίες προκαταβολές, το συνολικό ποσό των οποίων δεν μπορεί να υπερβεί το [ενενήντα] τοις εκατό του συνολικού ποσού που αναφέρεται στο άρθρο 18.»

11 Το άρθρο 7 του προεδρικού διατάγματος 501, της 1ης Ιουνίου 1979 (GURI αριθ. 285, της 18ης Οκτωβρίου 1979), που εκδόθηκε για την εφαρμογή του νόμου 684, διευκρινίζει ότι οι προκαταβολές που προβλέπει το άρθρο 19 του ως άνω νόμου καταβάλλονται στις εταιρίες που παρέχουν υπηρεσίες υπέρτερου εθνικού συμφέροντος μέχρι την ημερομηνία καταχωρίσεως, στο Corte dei conti (Ελεγκτικό Συνέδριο, Ιταλία), των σχετικών με τη σύναψη των νέων συμβάσεων πράξεων.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

12 Όπως προκύπτει από τις αποφάσεις της 13ης Ιουνίου 2006, *Traghetti del Mediterraneo* (C-173/03, EU:C:2006:391), και της 10ης Ιουνίου 2010, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo* (C-140/09, EU:C:2010:335), η FTDM και η Tirrenia είναι δύο επιχειρήσεις θαλάσσιων μεταφορών οι οποίες, κατά τη δεκαετία του 1970, πραγματοποιούσαν τακτικές θαλάσσιες μεταφορές μεταξύ της ηπειρωτικής Ιταλίας και των νήσων της Σαρδηνίας και της Σικελίας.

13 Το 1981, η FTDM ενήγαγε την Tirrenia ενώπιον του Tribunale di Napoli (πρωτοδικείου Νάπολης, Ιταλία), ζητώντας αποκατάσταση της ζημίας που φέρεται να της είχε προκαλέσει η εν λόγω επιχείρηση λόγω της πολιτικής χαμηλών τιμών που εφαρμόζεε μεταξύ των ετών 1976 και 1980. Η FTDM υποστήριζε, μεταξύ άλλων, ότι η Tirrenia είχε ενεργήσει κατά κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσεώς της στην επίμαχη αγορά, εφαρμόζοντας σαφώς χαμηλότερες του κόστους τιμές χάρη σε κρατικές επιδοτήσεις χορηγηθείσες κατά παραβίαση του δικαίου της Ένωσης.

14 Η αγωγή της FTDM απορρίφθηκε με απόφαση του Tribunale di Napoli (πρωτοδικείου Νάπολης) της 26ης Μαΐου 1993, η οποία επικυρώθηκε με απόφαση του Corte d'appello di Napoli (εφετείου Νάπολης, Ιταλία) της 13ης Δεκεμβρίου 1996.

15 Η αίτηση αναιρέσεως που άσκησε ο σύνδικος της πτωχεύσεως της FTDM, η οποία είχε εν τω μεταξύ τεθεί υπό εκκαθάριση, απορρίφθηκε με απόφαση του Corte suprema di cassazione (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Ιταλία), της 19ης Απριλίου 2000, το οποίο μεταξύ άλλων δεν δέχθηκε το

αίτημα του ανααιρεσίοντος περί υποβολής στο Δικαστήριο προδικαστικών ερωτημάτων σχετικά με τη συμβατότητα του νόμου 684 με το δίκαιο της Ένωσης, με το σκεπτικό ότι η λύση που δόθηκε από το δικαστήριο της ουσίας ήταν σύμφωνη με τις κρίσιμες διατάξεις και με τη νομολογία του Δικαστηρίου.

- 16 Με δικόγραφο της 15ης Απριλίου 2002, ο σύνδικος της πτωχεύσεως της FTDM ενήγαγε το Ιταλικό Δημόσιο ενώπιον του Tribunale di Genova (πρωτοδικείου Γένοβας, Ιταλία), στηρίζοντας την ευθύνη του κράτους αυτού σε διάφορες βάσεις: όσον αφορά τη νομοθετική εξουσία του, επειδή, βάσει του νόμου 684, χορήγησε μη συμβατές με τη Συνθήκη ΕΟΚ ενισχύσεις· όσον αφορά τη δικαστική εξουσία του, επειδή με την απόφαση του Corte suprema di cassazione (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου), της 19ης Απριλίου 2000, παρέβη την υποχρέωση υποβολής στο Δικαστήριο προδικαστικών ερωτημάτων σχετικά με τη συμβατότητα του νόμου 684 με το δίκαιο της Ένωσης, και, τέλος, όσον αφορά την εκτελεστική εξουσία του, επειδή δεν ενημέρωσε το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) για την κίνηση ενώπιον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής διαδικασίας λόγω παραβάσεως σχετικά με τον νόμο αυτόν, παραβαίνοντας ως εκ τούτου την υποχρέωση καλόπιστης συνεργασίας με τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα.
- 17 Με την αγωγή της, η FTDM ζήτησε να υποχρεωθεί το Ιταλικό Δημόσιο να της καταβάλει το ποσό των 9 240 000 ευρώ προς αποκατάσταση της ζημίας της.
- 18 Στις 14 Απριλίου 2003, το Tribunale di Genova (πρωτοδικείο Γένοβας) υπέβαλε στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως. Επί της υποθέσεως αυτής εκδόθηκε η απόφαση της 13ης Ιουνίου 2006, Traghetti del Mediterraneo (C-173/03, EU:C:2006:391).
- 19 Κατόπιν της αποφάσεως αυτής, το Tribunale di Genova (πρωτοδικείο Γένοβας), με απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2009, έκρινε ότι «υφίστατο παρανομία διαπραχθείσα από το κράτος ως φορέα ασκήσεως της δικαστικής εξουσίας» και, με χωριστή διάταξη, διέταξε τη συνέχιση της δίκης προκειμένου να εκδοθεί απόφαση επί της αγωγής για την αποκατάσταση της ζημίας που προκάλεσε η παρανομία αυτή. Σε αυτό ακριβώς το στάδιο της δίκης, το αιτούν δικαστήριο, διερωτώμενο επί της ερμηνείας που πρέπει να δοθεί στο δίκαιο της Ένωσης σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις, υπέβαλε εκ νέου στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως.
- 20 Με απόφαση της 10ης Ιουνίου 2010, Fallimento Traghetti del Mediterraneo (C-140/09, EU:C:2010:335), το Δικαστήριο έκρινε ότι «[τ]ο δίκαιο της Ένωσης έχει την έννοια ότι επιδοτήσεις χορηγούμενες υπό τις περιστάσεις της διαφοράς της κύριας δίκης, βάσει εθνικής ρυθμίσεως η οποία προβλέπει τη χορήγηση προκαταβολής πριν την έγκριση συμβάσεως, συνιστούν κρατικές ενισχύσεις αν οι επιδοτήσεις αυτές είναι ικανές να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό, γεγονός που απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει».
- 21 Με απόφαση της 30ής Ιουλίου 2012, το Tribunale di Genova (πρωτοδικείο Γένοβας) υποχρέωσε την Προεδρία του Υπουργικού Συμβουλίου να καταβάλει στην FTDM το ποσό των 2 330 355,78 ευρώ, πλέον της νομισματικής ανατιμήσεως και των νόμιμων τόκων, προς αποκατάσταση της ζημίας που η FTDM υπέστη λόγω της παράνομης συμπεριφοράς του κράτους όσον αφορά τη δικαστική εξουσία του.
- 22 Κατά της ως άνω αποφάσεως, η Προεδρία του Υπουργικού Συμβουλίου άσκησε έφεση και η FTDM αντέφεση.
- 23 Με απόφαση της 24ης Ιουλίου 2014, το Corte d'appello di Genova (εφετείο Γένοβας, Ιταλία) εξαφάνισε την εν λόγω απόφαση του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου και απεφάνθη επί της ουσίας της υποθέσεως.
- 24 Το δικαστήριο αυτό, αν και απέρριψε τα αιτήματα αποζημιώσεως της FTDM που θεμελιώνονταν στην ευθύνη της Ιταλικής Δημοκρατίας όσον αφορά τη δικαστική και την εκτελεστική εξουσία της, έκανε δεκτό το αίτημα που στηριζόταν στην ευθύνη αυτού του κράτους μέλους όσον αφορά τη νομοθετική

εξουσία του, λόγω της ψηφίσεως από το Ιταλικό Κοινοβούλιο του νόμου 684. Ως εκ τούτου, υποχρέωσε το εν λόγω κράτος μέλος να καταβάλει στην FTDM το ποσό των 2 330 355,78 ευρώ πλέον της νομισματικής ανατιμήσεως και των νόμιμων τόκων, προς αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη η εν λόγω εταιρία.

- 25 Το Corte di appello di Genova (εφετείο Γένοβας) έκρινε, ειδικότερα, ότι οι επιδοτήσεις που χορηγήθηκαν στην Tirrenia ήταν ικανές να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών με το σκεπτικό ότι, «για λόγους γεωγραφικής εγγύτητας, τα δρομολόγια που εξυπηρετεί η Tirrenia θα μπορούσαν να αποτελούν αντικείμενο εκμετάλλευσης και από φορείς άλλων κρατών μελών (ιδίως [το Βασίλειο της Ισπανίας] και τη [Γαλλική Δημοκρατία]), τα οποία, ωστόσο, βρίσκονταν σε συνθήκες αποτρεπτικές σε σχέση με την πρώτη».
- 26 Επιπλέον, το δικαστήριο αυτό έκρινε ότι η παρουσία φορέων άλλων κρατών μελών στις γραμμές που εξυπηρετεί η Tirrenia είχε διαπιστωθεί από την Επιτροπή με την απόφασή της 2001/851/ΕΟΚ, της 21ης Ιουνίου 2001, σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις που χορήγησε η Ιταλία στη ναυτιλιακή επιχείρηση Tirrenia di Navigazione (ΕΕ 2001, L 318, σ. 9).
- 27 Εξάλλου, το εν λόγω δικαστήριο διαπίστωσε ότι, λόγω της σημαντικής αξίας των επιδοτήσεων που χορηγήθηκαν κατά τα επίμαχα έτη, ήτοι περίπου 400 δισεκατομμύρια ιταλικές λίρες (ITL), καθώς και του γεγονότος ότι η Tirrenia δραστηριοποιούνταν επίσης σε διεθνή δρομολόγια, οι επιδοτήσεις αυτές ενέπιπταν, επίσης, στο πεδίο εφαρμογής του απαγορευόμενου καθεστώτος των λεγόμενων σταυροειδών επιδοτήσεων.
- 28 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Corte d'appello di Genova (εφετείο Γένοβας) έκρινε ότι οι επίμαχες στην κύρια δίκη επιδοτήσεις, καθόσον δεν ήταν προγενέστερες της ενάρξεως ισχύος της Συνθήκης ΕΟΚ, έπρεπε να θεωρηθούν «νέες ενισχύσεις», οι οποίες εμπίπτουν στην υποχρέωση κοινοποιήσεως δυνάμει του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, με αποτέλεσμα, ελλείψει τέτοιας κοινοποιήσεως, να υφίσταται παραβίαση του δικαιού της Ένωσης.
- 29 Η Προεδρία του Υπουργικού Συμβουλίου άσκησε αναίρεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, υποστηρίζοντας, μεταξύ άλλων, ότι οι επιδοτήσεις που χορηγήθηκαν στην Tirrenia είχαν εσφαλμένως χαρακτηριστεί ως νέες ενισχύσεις και όχι ως υφιστάμενες ενισχύσεις.
- 30 Το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί καταρχάς ότι, για τον νομικό χαρακτηρισμό κρατικής ενισχύσεως χορηγηθείσας στο πλαίσιο αγοράς που δεν έχει ελευθερωθεί, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, ως υφιστάμενης ενισχύσεως ή ως νέας ενισχύσεως, πρέπει να εξεταστούν η *ratione temporis* εφαρμογή του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο ν, του κανονισμού 659/1999 καθώς και το πεδίο εφαρμογής του.
- 31 Στη συνέχεια, το δικαστήριο αυτό τονίζει τη σημασία ενός εκ των χαρακτηριστικών της σχετικής αγοράς, δηλαδή της μη ελευθερώσεώς της. Στο πλαίσιο αυτό, εκτιμά ότι στη σκέψη 143 της αποφάσεώς του της 15ης Ιουνίου 2000, Alzetta κ.λπ. κατά Επιτροπής (Τ-298/97, Τ-312/97, Τ-313/97, Τ-315/97, Τ-600/97 έως Τ-607/97, Τ-1/98, Τ-3/98 έως Τ-6/98 και Τ-23/98, ΕΥ:Τ:2000:151), το τότε Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων διατύπωσε μια αρχή κατά την οποία σύστημα ενισχύσεων που θεσπίσθηκε σε αγορά αρχικά κλειστή στον ανταγωνισμό πρέπει να θεωρείται, κατά την ελευθέρωση της αγοράς αυτής, ως υφιστάμενο σύστημα ενισχύσεων, και προσθέτει ότι η αρχή αυτή επιβεβαιώθηκε από το Δικαστήριο με τις σκέψεις 66 έως 69 της αποφάσεως της 29ης Απριλίου 2004, Ιταλία κατά Επιτροπής (C-298/00 Ρ, ΕΥ:C:2004:240). Επομένως, για τον νομικό χαρακτηρισμό των επίμαχων στην κύρια δίκη επιδοτήσεων ως υφιστάμενων ενισχύσεων ή νέων ενισχύσεων πρέπει να εξεταστεί επίσης το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω αρχής.
- 32 Το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί, εντούτοις, ότι από μια σειρά υποθέσεων σχετικά με τις επιχειρήσεις Gruppo Tirrenia di Navigazione, επί των οποίων εκδόθηκαν η απόφαση του Δικαστηρίου της 10ης Μαΐου 2005, Ιταλία κατά Επιτροπής (C-400/99, ΕΥ:C:2005:275), και οι αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου της 20ής Ιουνίου 2007, Tirrenia di Navigazione κ.λπ. κατά Επιτροπής (Τ-246/99, μη

δημοσιευθείσα, EU:T:2007:186), και της 4ης Μαρτίου 2009, Tirrenia di Navigazione κ.λπ. κατά Επιτροπής (T-265/04, T-292/04 και T-504/04, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2009:48), προκύπτει ότι το γεγονός ότι η αγορά των θαλάσσιων ενδομεταφορών-καμποτάζ δεν είχε ελευθερωθεί δεν ασκούσε επιρροή για τον χαρακτηρισμό ορισμένων από τα επίμαχα στις υποθέσεις αυτές μέτρα ως υφιστάμενων ενισχύσεων.

33 Τέλος, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού 659/1999, σε συνδυασμό με το άρθρο 15 του κανονισμού αυτού, σε επιδοτήσεις που χορηγήθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος του εν λόγω κανονισμού. Κατά το δικαστήριο αυτό, από την απόφαση της 16ης Απριλίου 2015, Τράπεζα Eurobank Ergasias (C-690/13, EU:C:2015:235), προκύπτει ότι οι διατάξεις αυτές μπορούν να εφαρμοστούν σε πραγματικά περιστατικά προγενέστερα της έναρξης ισχύος του ίδιου κανονισμού.

34 Υπό τις συνθήκες αυτές ακριβώς, το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει εφαρμογή, και υπό ποιες προϋποθέσεις, για τον σκοπό του χαρακτηρισμού των επίμαχων ενισχύσεων (ως “υφιστάμενων” και, επομένως, όχι ως “νέων”) το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο v, του κανονισμού [659/1999] κατά το οποίο νοείται ως υφιστάμενη ενίσχυση: “κάθε ενίσχυση που θεωρείται ως υφιστάμενη ενίσχυση εφόσον μπορεί να αποδειχθεί ότι όταν τέθηκε σε ισχύ δεν αποτελούσε ενίσχυση, αλλά στη συνέχεια έγινε ενίσχυση λόγω της εξέλιξης της κοινής αγοράς και χωρίς να μεταβληθεί από το κράτος μέλος. Όταν ορισμένα μέτρα μετατρέπονται σε ενισχύσεις λόγω της ελευθέρωσης μιας δραστηριότητας από την κοινοτική νομοθεσία, τα μέτρα αυτά δεν θεωρούνται ως υφιστάμενη ενίσχυση μετά την ταχθείσα ημερομηνία ελευθέρωσης”, ή εφαρμόζεται, και υπό ποιες προϋποθέσεις, η αρχή (με διαφορετικό, από τυπικής απόψεως, περιεχόμενο από εκείνο της προμνησθείσας διατάξεως του θετικού δικαίου) –την οποία διατύπωσε το Γενικό Δικαστήριο με την απόφαση της 15ης Ιουνίου 2000 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις (T-298/97, T-312/97, T-313/97, T-315/97, T-600/97 έως T-607/97, T-1/98, T-3/98 έως T-6/98 και T-23/98, EU:T:2000:151, σκέψη 143), και η οποία επικυρώθηκε από την κρίσιμη εν προκειμένω απόφαση του Δικαστηρίου της 29ης Απριλίου 2004, Ιταλία κατά Επιτροπής (C-298/00 P, EU:C:2004:240, σκέψεις 66 έως 69)– κατά την οποία “[...] ένα σύστημα ενισχύσεων που θεσπίζεται σε μια αγορά αρχικά κλειστή στον ανταγωνισμό πρέπει να θεωρείται, κατά την ελευθέρωση της αγοράς αυτής, ως υφιστάμενο σύστημα ενισχύσεων, στο μέτρο που δεν ενέπιπτε, κατά τον χρόνο θεσπίσεώς του, στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης [μετέπειτα άρθρου 87, παράγραφος 1, ΕΚ, νυν άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ], το οποίο ισχύει αποκλειστικά στους τομείς που είναι ανοικτοί στον ανταγωνισμό, λαμβανομένων υπόψη των όρων που διατυπώνονται στη διάταξη αυτή, σχετικά με τον επηρεασμό των μεταξύ των κρατών μελών εμπορικών συναλλαγών και των επιπτώσεων επί του ανταγωνισμού”;

2) Έχει εφαρμογή, και υπό ποιες προϋποθέσεις, για τον σκοπό του χαρακτηρισμού των ως άνω ενισχύσεων, το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού 659/1999, κατά το οποίο υφιστάμενη είναι “κάθε ενίσχυση που θεωρείται ότι είναι υφιστάμενη ενίσχυση σύμφωνα με το άρθρο 15”–το οποίο άρθρο 15 καθορίζει δεκαετή προθεσμία παραγραφής για την ανάκτηση των παράνομως χορηγηθεισών ενισχύσεων– ή έχουν εφαρμογή, και υπό ποιες προϋποθέσεις (ανάλογες ή όχι προς εκείνες που διέπουν την αρχή που διατυπώνεται με την ανωτέρω διάταξη του θετικού δικαίου), οι πάγιες αρχές της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της ασφάλειας δικαίου τις οποίες έχει καθιερώσει το Δικαστήριο;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου ερωτήματος

- 35 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν επιδοτήσεις οι οποίες χορηγήθηκαν σε επιχείρηση πριν από την ημερομηνία ελευθέρωσης της σχετικής αγοράς, όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη, μπορούν να χαρακτηρισθούν ως υφιστάμενες ενισχύσεις απλώς και μόνο λόγω του ότι η εν λόγω αγορά δεν είχε επισήμως ελευθερωθεί κατά τον χρόνο της χορηγήσεώς τους.
- 36 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, για τον χαρακτηρισμό εθνικού μέτρου ως κρατικής ενισχύσεως, απαιτείται να πληρούνται όλες οι ακόλουθες προϋποθέσεις. Πρώτον, πρέπει να πρόκειται για κρατική παρέμβαση ή για παρέμβαση μέσω κρατικών πόρων. Δεύτερον, η παρέμβαση αυτή πρέπει να μπορεί να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών. Τρίτον, πρέπει να χορηγεί επιλεκτικό πλεονέκτημα στον δικαιούχο. Τέταρτον, πρέπει να νοθεύει ή να απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό (βλ. απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Επιτροπή κατά World Duty Free Group κ.λπ., C-20/15 P και C-21/15 P, EU:C:2016:981, σκέψη 53).
- 37 Τούτου λεχθέντος, σε περίπτωση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, κατά την οποία η σχετική αγορά δεν ήταν ακόμη επισήμως ανοικτή στον ανταγωνισμό, πρέπει να εξετασθεί αν, τη στιγμή της χορηγήσεώς τους, οι σχετικές επιδοτήσεις συνιστούσαν κρατικές ενισχύσεις διότι πληρούσαν τις προϋποθέσεις που αφορούν τον επηρεασμό του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών και τη στρέβλωση του ανταγωνισμού.
- 38 Συναφώς, επισημαίνεται ότι, μολονότι είναι αληθές ότι κρατική ενίσχυση δύναται, κατ' αρχήν, να θεωρηθεί υφιστάμενη επειδή μπορεί να διαπιστωθεί ότι δεν αποτελούσε ενίσχυση κατά τον χρόνο της θέσεώς της σε ισχύ, ειδικά λόγω του ότι η σχετική αγορά δεν έχει ελευθερωθεί, το Δικαστήριο έχει εντούτοις κρίνει ότι η μη ελευθέρωση δεν αποκλείει κατ' ανάγκην το ενδεχόμενο μέτρα ενισχύσεως να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και να νοθεύσουν ή να απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό (πρβλ. απόφαση της 10ης Ιουνίου 2010, Fallimento Traghetti del Mediterraneo, C-140/09, EU:C:2010:335, σκέψη 49).
- 39 Συγκεκριμένα, μια κρατική ενίσχυση είναι ικανή να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών και να νοθεύσει ή να απειλήσει να νοθεύσει τον ανταγωνισμό ακόμη και αν η σχετική αγορά είναι μόνο μερικώς ανοικτή στον ανταγωνισμό.
- 40 Αρκεί, κατά τη θέση σε ισχύ ενός μέτρου ενισχύσεως, να υπάρχει κατάσταση πραγματικού ανταγωνισμού στη σχετική αγορά προκειμένου μια κρατική παρέμβαση ή παρέμβαση μέσω κρατικών πόρων να μπορεί να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και να νοθεύσει ή να απειλήσει να νοθεύσει τον ανταγωνισμό.
- 41 Εν προκειμένω, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας με το σημείο 67 των προτάσεών του, το γεγονός ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη αγορά των θαλάσσιων ενδομεταφορών-καμποτάζ ελευθερώθηκε με κανονιστική ρύθμιση σαφώς μετά την καταβολή των επίμαχων στην κύρια δίκη επιδοτήσεων δεν μπορεί να αποκλείσει το ενδεχόμενο, πριν από την ελευθέρωση αυτή, οι τελευταίες να συνιστούσαν ενισχύσεις οι οποίες πληρούσαν τις προαναφερθείσες στη σκέψη 36 της παρούσας αποφάσεως προϋποθέσεις.
- 42 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, όπως προκύπτει από τη σκέψη 50 της αποφάσεως της 10ης Ιουνίου 2010, Fallimento Traghetti del Mediterraneo (C-140/09, EU:C:2010:335), δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο, αφενός, η Tirrenia να βρισκόταν σε σχέση ανταγωνισμού με επιχειρήσεις άλλων κρατών μελών στις οικείες εσωτερικές γραμμές και, αφετέρου, αυτή να βρισκόταν σε σχέση ανταγωνισμού με τέτοιες επιχειρήσεις σε διεθνείς γραμμές και, ελλείψει χωριστών λογιστικών βιβλίων για τις διάφορες

δραστηριότητές της, να υπήρχε κίνδυνος σταυροειδών επιδοτήσεων, ήτοι, εν προκειμένω, κίνδυνος τα έσοδα από τη δραστηριότητα των θαλάσσιων ενδομεταφορών η οποία έτυχε των επίμαχων στην κύρια δίκη επιδοτήσεων να χρησιμοποιήθηκαν για τη χρηματοδότηση δραστηριοτήτων της στις εν λόγω διεθνείς γραμμές.

- 43 Στο πλαίσιο αυτό, από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι, ακόμη και αν η σχετική αγορά δεν είχε επισήμως ελευθερωθεί, πάντως φαίνεται ότι αυτή, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, ήταν μια ανταγωνιστική αγορά και ότι οι επιδοτήσεις που χορηγήθηκαν στην Tirrenia μπορούσαν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και να νοθεύσουν ή να απειλήσουν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό.
- 44 Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, καθόσον οι επίμαχες στην κύρια δίκη επιδοτήσεις ενέπιπταν, κατά τον χρόνο της χορηγήσεώς τους, στην έννοια της «κρατικής ενισχύσεως» λόγω του ότι πληρούσαν όλα τα αναγκαία προς τούτο κριτήρια, ιδίως ότι μπορούσαν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και να νοθεύσουν ή να απειλήσουν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό, πράγμα το οποίο απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, τα μέτρα αυτά δεν μπορούν, καταρχήν, να χαρακτηριστούν ως υφιστάμενη ενίσχυση αποκλειστικά και μόνο λόγω του ότι η σχετική αγορά δεν είχε επισήμως ελευθερωθεί.
- 45 Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι επιδοτήσεις οι οποίες χορηγήθηκαν σε επιχείρηση πριν από την ημερομηνία ελευθέρωσης της σχετικής αγοράς, όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη, δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν ως υφιστάμενες ενισχύσεις απλώς και μόνο λόγω του ότι η εν λόγω αγορά δεν είχε επισήμως ελευθερωθεί κατά τον χρόνο της χορηγήσεώς τους, εφόσον οι επιδοτήσεις αυτές μπορούσαν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και να νοθεύσουν ή να απειλήσουν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό, πράγμα το οποίο απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

- 46 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν, σε περίπτωση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη και για τους σκοπούς του χαρακτηρισμού των επίμαχων επιδοτήσεων ως υφιστάμενων ενισχύσεων ή ως νέων ενισχύσεων, πρέπει να εφαρμόσει το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού 659/1999 ή αν πρέπει να στηριχθεί στις αρχές της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της ασφάλειας δικαίου.
- 47 Όσον αφορά, καταρχάς, τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού αυτού σε περίπτωση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, πρέπει, πρώτον, να σημειωθεί ότι η έννοια των «υφισταμένων ενισχύσεων» στην οποία αναφέρεται η διάταξη αυτή είναι στενά συνδεδεμένη με τον ρόλο, τις λειτουργίες και τις ειδικές εξουσίες που ανατίθενται στην Επιτροπή στο πλαίσιο του συστήματος ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων.
- 48 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, ως υφιστάμενη ενίσχυση νοείται κάθε ενίσχυση που θεωρείται ότι είναι υφιστάμενη ενίσχυση σύμφωνα με το άρθρο 15 του κανονισμού 659/1999.
- 49 Κατά το άρθρο 15, παράγραφος 3, του εν λόγω κανονισμού, κάθε ενίσχυση της οποίας η δεκαετής προθεσμία παραγραφής έχει εκπνεύσει θεωρείται υφιστάμενη ενίσχυση.
- 50 Εξάλλου, το άρθρο 15, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού προβλέπει ότι κάθε ενέργεια της Επιτροπής ή κράτους μέλους που ενεργεί κατόπιν αίτησης της Επιτροπής, σε σχέση με την παράνομη ενίσχυση, διακόπτει την εν λόγω προθεσμία παραγραφής και ότι, έπειτα από κάθε διακοπή, η ίδια προθεσμία αρχίζει να προσμετράται από την αρχή.

- 51 Από το γράμμα των διατάξεων αυτών προκύπτει ότι ο χαρακτηρισμός μιας κρατικής ενισχύσεως ως υφιστάμενης ενισχύσεως, κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο iv, του ίδιου κανονισμού, εξαρτάται, καταρχήν, από το αν η Επιτροπή έχει λάβει μέτρα έναντι της συγκεκριμένης ενισχύσεως εντός της προθεσμίας παραγραφής.
- 52 Επιπλέον, κατά το άρθρο 15, παράγραφος 1, του κανονισμού 659/1999, οι εξουσίες της Επιτροπής για ανάκτηση της ενισχύσεως είναι αυτές οι οποίες υπόκεινται στη δεκαετή προθεσμία παραγραφής.
- 53 Δεύτερον, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι, στο πλαίσιο του συστήματος ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων, τα εθνικά δικαστήρια διαδραματίζουν ιδιαίτερο ρόλο και διαθέτουν έναν ορισμένο βαθμό ανεξαρτησίας σε σχέση με την Επιτροπή, ιδίως όταν επιλαμβάνονται αγωγής αποζημιώσεως ελλείψει αποφάσεως της Επιτροπής.
- 54 Συναφώς, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η εφαρμογή αυτού του συστήματος ελέγχου είναι έργο, αφενός, της Επιτροπής και, αφετέρου, των εθνικών δικαστηρίων, οι δε αντίστοιχοι ρόλοι τους είναι συμπληρωματικοί αλλά διακριτοί (απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2013, Deutsche Lufthansa, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 27 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 55 Συγκεκριμένα, ενώ η εκτίμηση της συμβατότητας μέτρων ενισχύσεως με την κοινή αγορά εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής, ενεργώντας υπό τον έλεγχο των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης, τα εθνικά δικαστήρια μεριμνούν για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των ιδιωτών σε περίπτωση παραβάσεως της υποχρέωσης προηγούμενης γνωστοποίησης των κρατικών ενισχύσεων στην Επιτροπή, όπως προβλέπεται στο άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ (πρβλ. απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2006, Transalpine Ölleitung in Österreich, C-368/04, EU:C:2006:644, σκέψη 38).
- 56 Στο πλαίσιο της αποστολής τους, τα εθνικά δικαστήρια ενδέχεται να κάνουν δεκτές αγωγές αποζημιώσεως για ζημίες που υπέστησαν ανταγωνιστές του δικαιούχου λόγω της παράνομης κρατικής ενισχύσεως.
- 57 Πράγματι, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας με τα σημεία 82 και 84 των προτάσεών του, στο πλαίσιο τέτοιων αγωγών αποζημιώσεως, τα δικαστήρια αυτά, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους διαφυλάξεως των δικαιωμάτων των πολιτών, απολαύουν ορισμένης ανεξαρτησίας έναντι των ενεργειών της Επιτροπής, με αποτέλεσμα η δυνατότητα ασκήσεως αγωγής αποζημιώσεως να είναι, κατ' αρχήν, ανεξάρτητη από κάθε παράλληλη διαδικασία εξετάσεως από την Επιτροπή σχετικά με την επίμαχη ενίσχυση.
- 58 Συναφώς, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η κίνηση από την Επιτροπή της επίσημης διαδικασίας έρευνας των κρατικών ενισχύσεων δεν δύναται να απαλλάξει τα εθνικά δικαστήρια από την υποχρέωσή τους διαφυλάξεως των δικαιωμάτων που τα υποκείμενα δικαίου έχουν έναντι τυχόν παραβάσεως του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ (απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2013, Deutsche Lufthansa, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 32).
- 59 Ομοίως, πρέπει να υπομνησθεί, όσον αφορά το επίπεδο ανεξαρτησίας των εθνικών δικαστηρίων, ότι, για να μη θιγεί το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 93, παράγραφος 3, τελευταία περίοδος, της Συνθήκης ΕΟΚ και για να μη θιγούν τα συμφέροντα των πολιτών, τα οποία τα εθνικά δικαστήρια έχουν ως αποστολή να διαφυλάσσουν, απόφαση της Επιτροπής κηρύσσουσα μια μη κοινοποιηθείσα ενίσχυση συμβατή με την κοινή αγορά δεν έχει ως συνέπεια την εκ των υστέρων νομιμοποίηση των εκτελεστικών μέτρων που είναι ανίσχυρα λόγω του ότι θεσπίστηκαν κατά παράβαση της απαγορεύσεως της διατάξεως αυτής. Οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία θα κατέληγε στο να διευκολυνθεί η μη τήρηση της εν λόγω διατάξεως από το οικείο κράτος μέλος, γεγονός που θα της στερούσε την πρακτική της αποτελεσματικότητα (απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2006, Transalpine Ölleitung in Österreich, C-368/04, EU:C:2006:644, σκέψη 41 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 60 Κατά συνέπεια, όταν ο ενάγων αποδεικνύει ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου ότι υπέστη ζημία εξαιτίας της πρόωρης καταβολής της ενισχύσεως και, ειδικότερα, λόγω του αθέμιτου χρονικού πλεονεκτήματος που αποκόμισε από αυτήν ο αποδέκτης της, η αγωγή αποζημιώσεως μπορεί, καταρχήν, να γίνει δεκτή ακόμη και αν, κατά τον χρόνο που το εθνικό δικαστήριο αποφαινεται επί της αγωγής, η Επιτροπή έχει ήδη εγκρίνει την επίμαχη ενίσχυση.
- 61 Από τα εκτεθέντα στις σκέψεις 47 έως 60 της παρούσας αποφάσεως προκύπτει ότι, λαμβανομένου υπόψη του ρόλου των εθνικών δικαστηρίων στο σύστημα ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων, καθώς και του επιπέδου ανεξαρτησίας που αυτά απολαύουν έναντι της Επιτροπής, ιδίως οσάκις επιλαμβάνονται αγωγής αποζημιώσεως ελλείψει αποφάσεως της Επιτροπής, πρέπει να γίνει δεκτό, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας με το σημείο 91 των προτάσεών του, ότι η εκπνοή της δεκαετούς προθεσμίας παραγραφής που προβλέπεται στο άρθρο 15, παράγραφος 1, του κανονισμού 659/1999 απλώς περιορίζει χρονικά τις εξουσίες της Επιτροπής όσον αφορά την ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων.
- 62 Επομένως, η εκπνοή της προθεσμίας παραγραφής που προβλέπεται στο άρθρο 15, παράγραφος 1, του κανονισμού 659/1999 δεν δύναται να έχει ως αποτέλεσμα την αναδρομική νομιμοποίηση των παράνομων κρατικών ενισχύσεων, λόγω και μόνον του ότι αυτές καθίστανται υφιστάμενες ενισχύσεις κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο ν, ούτε, ως εκ τούτου, να στερήσει νομικού ερείσματος αγωγή αποζημιώσεως που ασκήθηκε κατά του οικείου κράτους μέλους από ιδιώτες και από ανταγωνιστές που επηρεάζονται από τη χορήγηση της παράνομης ενισχύσεως.
- 63 Οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία θα κατέληγε στο να περιορίσει την εμβέλεια της υποχρεώσεως κοινοποιήσεως των μέτρων ενισχύσεως που υπέχουν τα κράτη μέλη και, επομένως, θα στερούσε το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΚ από την πρακτική του αποτελεσματικότητας, δεδομένου ιδίως ότι η διάταξη αυτή δεν κάνει καμία αναφορά στον ρόλο ή στις λειτουργίες και στις ειδικές αρμοδιότητες της Επιτροπής.
- 64 Όσον αφορά τις αμφιβολίες του αιτούντος δικαστηρίου που απορρέουν από την απόφαση της 16ης Απριλίου 2015, Τράπεζα Eurobank Ergasias (C-690/13, EU:C:2015:235), σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού 659/1999 προς τον σκοπό χαρακτηρισμού των επίμαχων στην κύρια δίκη επιδοτήσεων ως υφιστάμενων ενισχύσεων ή ως νέων ενισχύσεων, υπογραμμίζεται, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας με το σημείο 102 των προτάσεών του, ότι η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση αυτή δεν αφορούσε αγωγή αποζημιώσεως, αλλά το ζήτημα αν οι εθνικές διατάξεις που θεσπίζουν δικαιώματα δυνητικά ασυμβίβαστα προς τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων έπρεπε να αποτελέσουν αντικείμενο κοινοποιήσεως κατά την έννοια του άρθρου 88, παράγραφος 3, ΕΚ και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, αν οι διατάξεις αυτές έπρεπε να μείνουν ανεφάρμοστες.
- 65 Επομένως, από τη νομολογία αυτή δεν μπορεί να αντληθεί επιχείρημα για την εφαρμογή, στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, του ορισμού της έννοιας «υφιστάμενη ενίσχυση» που περιλαμβάνεται στο άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού 659/1999.
- 66 Επιπροσθέτως, πρέπει να υπομνησθεί ότι, στο μέτρο που ο κανονισμός 659/1999 περιλαμβάνει κανόνες διαδικαστικού χαρακτήρα που εφαρμόζονται επί όλων των σχετικών με κρατικές ενισχύσεις διοικητικών διαδικασιών που εκκρεμούν ενώπιον της Επιτροπής, ο κανονισμός αυτός κωδικοποιεί και θεμελιώνει τη σχετική με την εξέταση των κρατικών ενισχύσεων πρακτική της Επιτροπής και δεν περιλαμβάνει καμία διάταξη σχετικά με τις εξουσίες και υποχρεώσεις των εθνικών δικαστηρίων οι οποίες εξακολουθούν να διέπονται από τις διατάξεις της Συνθήκης όπως έχουν ερμηνευθεί από το Δικαστήριο (πρβλ. απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2006, Transalpine Ölleitung in Österreich, C-368/04, EU:C:2006:644, σκέψεις 34 και 35).

- 67 Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι ο ορισμός της έννοιας «υφιστάμενη ενίσχυση» που περιλαμβάνεται στο άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού 659/1999 δεν έχει εφαρμογή σε περίπτωση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη.
- 68 Όσον αφορά, εν συνεχεία, τη δυνατότητα επικλήσεως της αρχής της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, επισημαίνεται ότι από πάγια νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι πρόσωπο που παρέβη την ισχύουσα νομοθεσία δεν μπορεί να επικαλεσθεί την αρχή αυτή (πρβλ. απόφαση της 14ης Ιουλίου 2005, ThyssenKrupp κατά Επιτροπής, C-65/02 P και C-73/02 P, EU:C:2005:454, σκέψη 41).
- 69 Η διαπίστωση αυτή ισχύει, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας με το σημείο 109 των προτάσεών του, κατά μείζονα λόγο για τις κρατικές οντότητες που χορήγησαν κρατική ενίσχυση κατά παράβαση της διαδικασίας του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ.
- 70 Επομένως, στην περίπτωση που χορηγήθηκαν επιδοτήσεις κατά παράβαση της υποχρέωσης προηγούμενης κοινοποίησης του άρθρου 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ, οι κρατικές οντότητες δεν μπορούν να επικαλεσθούν την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης (πρβλ. απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2005, Unicredito Italiano, C-148/04, EU:C:2005:774, σκέψη 104).
- 71 Τέλος, όσον αφορά την εφαρμογή της αρχής της ασφάλειας δικαίου σε περίπτωση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, πρέπει να υπομνησθεί ότι οι προθεσμίες παραγραφής αποσκοπούν, εν γένει, στην κατοχύρωση της ασφάλειας δικαίου (απόφαση της 13ης Ιουνίου 2013, C-671/11 έως C-676/11, Unanimes κ.λπ., EU:C:2013:388, σκέψη 31). Προς εκπλήρωση της αποστολής τους που συνίσταται στην κατοχύρωση της ασφάλειας δικαίου, οι προθεσμίες αυτές πρέπει να ορίζονται εκ των προτέρων και οποιαδήποτε «κατ' αναλογία» εφαρμογή μιας προθεσμίας παραγραφής πρέπει να είναι επαρκώς προβλέψιμη για τον ιδιώτη (πρβλ. απόφαση της 5ης Μαΐου 2011, Ze Fu Fleischhandel και Vion Trading, C-201/10 και C-202/10, EU:C:2011:282, σκέψη 32 καθώς και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 72 Συναφώς, και εφόσον δεν υφίσταται σχετική κοινοτική ρύθμιση, στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους απόκειται ο ορισμός των αρμοδίων δικαστηρίων και η ρύθμιση των δικονομικών λεπτομερειών όσον αφορά τις ένδικες προσφυγές που προορίζονται να διασφαλίζουν την προστασία των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο εφόσον, αφενός, αυτές οι λεπτομέρειες δεν είναι λιγότερο ευνοϊκές απ' ό,τι εκείνες που αφορούν τα δικαιώματα που οι πολίτες αντλούν από την εσωτερική έννομη τάξη (αρχή της ισοδυναμίας) και εφόσον, αφετέρου, δεν καθιστούν αδύνατη ή υπερβολικώς δυσχερή στην πράξη την άσκηση των δικαιωμάτων που έχουν απονεμηθεί από την κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας) (απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2006, Transalpine Ölleitung in Österreich, C-368/04, EU:C:2006:644, σκέψη 45).
- 73 Επομένως, οι μοναδικοί κανόνες παραγραφής που έχουν εφαρμογή εν προκειμένω είναι εκείνοι του εθνικού δικαίου, ερμηνευόμενοι υπό το πρίσμα των αρχών της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας.
- 74 Στο πλαίσιο αυτό, θα ήταν αντίθετη προς την αρχή της ασφάλειας δικαίου η εφαρμογή, κατ' αναλογία, της δεκαετούς προθεσμίας του άρθρου 15, παράγραφος 1, του κανονισμού 659/1999 στο πλαίσιο αγωγής αποζημίωσης κατά του οικείου κράτους μέλους που ασκείται από ανταγωνιστή της εταιρίας η οποία είναι δικαιούχος των κρατικών ενισχύσεων.
- 75 Πράγματι, ένας ιδιώτης δεν είναι δυνατό να υποχρεούται στην τήρηση προθεσμίας παραγραφής προβλεπόμενης από διάταξη η οποία σκοπεί απλώς και μόνο να περιορίσει χρονικά τις εξουσίες της Επιτροπής όσον αφορά την ανάκτηση κρατικών ενισχύσεων. Η εκπνοή μιας τέτοιας προθεσμίας δεν επιτρέπεται να εμποδίσει τη στοιχειοθέτηση ενώπιον εθνικού δικαστηρίου της ευθύνης του κράτους λόγω παραβάσεως της υποχρέωσης προηγούμενης κοινοποίησης η οποία προβλέπεται στο άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΟΚ.

76 Κατόπιν των ανωτέρω, στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού 659/1999 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν έχει εφαρμογή σε περίπτωση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη. Στο μέτρο που οι επίμαχες στην κύρια δίκη επιδοτήσεις χορηγήθηκαν κατά παράβαση της υποχρέωσης προηγούμενης κοινοποίησης την οποία θεσπίζει το άρθρο 93 της Συνθήκης ΕΟΚ, οι κρατικές οντότητες δεν μπορούν να επικαλεσθούν την αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης. Σε περίπτωση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, όπου η αγωγή αποζημίωσης κατά του κράτους μέλους ασκήθηκε από ανταγωνιστή της δικαιούχου εταιρίας, η αρχή της ασφάλειας δικαίου δεν επιτρέπει να επιβληθεί στον ενάγοντα, κατ' ανάλογη εφαρμογή, προθεσμία παραγραφής όπως αυτή του άρθρου 15, παράγραφος 1, του κανονισμού 659/1999.

Επί των δικαστικών εξόδων

77 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σε αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (πρώτο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Επιδοτήσεις οι οποίες χορηγήθηκαν σε επιχείρηση πριν από την ημερομηνία ελευθέρωσης της σχετικής αγοράς, όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη, δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν ως υφιστάμενες ενισχύσεις απλώς και μόνο λόγω του ότι η εν λόγω αγορά δεν είχε επισήμως ελευθερωθεί κατά τον χρόνο της χορηγήσεώς τους, εφόσον οι επιδοτήσεις αυτές μπορούσαν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και να νοθεύσουν ή να απειλήσουν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό, πράγμα το οποίο απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.
- 2) Το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο iv, του κανονισμού (ΕΚ) 659/1999 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1999, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου [108 ΣΛΕΕ], πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν έχει εφαρμογή σε περίπτωση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη. Στο μέτρο που οι επίμαχες στην κύρια δίκη επιδοτήσεις χορηγήθηκαν κατά παράβαση της υποχρέωσης προηγούμενης κοινοποίησης την οποία θεσπίζει το άρθρο 93 της Συνθήκης ΕΟΚ, οι κρατικές οντότητες δεν μπορούν να επικαλεσθούν την αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης. Σε περίπτωση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, όπου η αγωγή αποζημίωσης κατά του κράτους μέλους ασκήθηκε από ανταγωνιστή της δικαιούχου εταιρίας, η αρχή της ασφάλειας δικαίου δεν επιτρέπει να επιβληθεί στον ενάγοντα, κατ' ανάλογη εφαρμογή, προθεσμία παραγραφής όπως αυτή του άρθρου 15, παράγραφος 1, του κανονισμού 659/1999.

(υπογραφές)